

Landskabskortlægning af Syddjurs Kommune

En oversigt

Landskabskortlægningen, der foreligger i form af en række GIS-temaer, landskabsbeskrivelser og fotos, er for overskuelighedens skyld rubriceret under fire overskrifter eller tilgange:

- Landskabsdannelse og naturgrundlag
- Landskabstyper og landskabsudnyttelse
- Landskabsforvaltning
- Landskabsoplevelse og landskabsstrøg

Landskabsdannelse og naturgrundlag

Naturgrundlaget, som i landskabskaraktermetoden ofte betegnes *naturgeografisk analyse*, omfatter dels geomorfologien – eller mere populært landskabsdannelsen – samt landskabstemaer som terræn/højdeforhold (typisk KMS højdekurver), jordbund, terrænhældning, lavbundsjorder, vandskel og søer og åer. Fælles for geomorfologien og landskabstemaerne er at de groft er entydige og indiskutable. Det gælder i hvert fald for det vi kan iagttage på overfladen.

Hvad geomorfologien angår har man indtil for få år siden været afhængig af Per Smeds udmærkede men meget oversigtlige kort over Danmarks geomorfologi. Per Smeds kort rækker for en national oversigt, men er ikke finmasket nok hvor man skal tættere på.

Til Syddjurs Kommunes store held har geologerne Petersen og Pedersen lavet en detaljeret geomorfologisk registrering af Djursland. Denne registrering, som hidtil kun har foreligget som et trykt kort, er blevet digitaliseret (på baggrund af det trykte kort) og stedvis lettere forenklet og udgør grundlaget for de geomorfologiske temaer i Landskabsdannelse og naturgrundlag.

Temaerne hedder henholdsvis *Geomorfologi.shp* og *Landskabstypeinddeling.shp* og er nærmere beskrevet i de to word-dokumenter *Landskabsdannelsen* og *Overordnede landskabstyper*.

Det er tanken, at *Geomorfologi.shp* og *Landskabstypeinddeling.shp* i GIS-analyser suppleres med de øvrige landskabstemaer (højdekurver, jordbund, terrænhældning, lavbundsjorder, vandskel og søer og åer) efter behov.

Landskabstyper og landskabsudnyttelse

Mens naturgrundlaget lidt flot kan kaldes entydigt og indiskutabelt er det en noget anden sag med det kulturhistoriske aspekt, den kulturgeografiske analyse eller landskabsudnyttelsen.

For det første er kulturlandskabet under konstant forandring og for det andet er denne forandring både præget af og udtryk for kræfter og ageren, som det kan være umådelig svært at gennemskue og redegøre for.

Når eksempelvis området Nøruplund i denne landskabskortlægning bliver udpeget som et historisk landskab, så skyldes det først og fremmest tilstedeværelsen af husmandskolonien Nøruplund. Den blev etableret i 1921 af Randers Amts Udstykningsforening med 23 husmandsbrug jævnt fordelt langs de snorlige veje Møllevangen, Nøruplund Tværvæg og Nøruplundvej. De 23 husmandsbrug havde ved etableringen det samme udseende. Sammenholdt med det meget "geometriske" landskab omkring husmandskolonien er der tale om et meget bevaringsværdigt kulturmiljø.

Men Nøruplund ændrer sig. De små bygninger, der ikke lever op til moderne standard, om- og udbygges, det der før var små markenheder er slået sammen og dyrkes ikke længere fra husmandsbrugene og begrebet husmand eksisterer reelt ikke længere. Hedder det noget i dag er det vel fritidslandbrug.

Nøruplund er stadig tydelig genkendeligt som en husmandskoloni, men hvor lidt skal der være tilbage, før det ikke holder længere? dvs. før området skal tildeles en anden betegnelse og dermed miste status som "historisk landskab" med krav på en vis hensyntagen til det kulturhistoriske indhold?

I landskabskortlægningen af Syddjurs Kommune er hele kommunens areal (+ et par kystnære havområder) blevet inddelt i landskabstyper, der måske rettelig burde betegnes kulturlandskabstyper:

Større moderne landbrug

Familiebrug og udflytningslandskab

Smålandbrug og husmandsbebyggelser

Historisk landskab

Marint forland

Skovtilplantet land

Ådalslandskab

Fritidslandskab

Byområde

Lufthavn

Råstoflandskab

Udgangspunktet – eller påstanden om man vil – er at man meningsfuldt kan afgrænse og indplacere ethvert delområde af Syddjurs Kommune i en af ovenstående ”kasser” ud fra en analyse af, hvad der er det dominerende (naturgivne og kulturhistoriske) træk ved området.

Det er ikke så vanskeligt, hvis man ser på Nøruplund, som et afgrænset område. Det er heller ikke så vanskeligt at indplacere Halling- området (Større moderne landbrug) eller det sydlige Helgenæs (Fritidslandskab). Problemerne (og tvivlen) opstår der, hvor området kulturhistorisk set er noget mere diffus end disse tre (klare) eksempler.

De 11 typer, som kortlægningen er kogt ned til, er defineret således:

Større moderne landbrug

I landbrugsmæssig henseende er *Større moderne landbrug* domineret af store gårdanlæg, typisk udbygget over flere omgange gennem de seneste ca. 40 år, samt store åbne markenheder. De moderne gårdanlæg, hvor siloer og gylletanke syner markant, ligger som oftest frit i det åbne land, men kan også ligge i en landsby, hvor landbrugsdriften i de øvrige (gamle) gårde er under afvikling. Landskabet i *Større moderne landbrug* er åbent og lavt med et minimum af markveje (om nogen) hegn, diger og ikke-dyrkningsrelateret bevoksning.

Familiebrug og udflytningslandskab

I landbrugsmæssig henseende er *Familiebrug og udflytningslandskab* præget af mindre markenheder. Gårdene er typisk udflyttet fra en nærliggende landsby på et tidspunkt i løbet af 1900-tallet eller nyopført som en traditionel firelænget gård med have. Blodbøgen er karaktertræk her.

Smålandbrug og husmandsbebyggelser

I forbindelse med en omfattende landvinding fra slutningen af 1800-tallet og frem voksede landets landbrugsareal. Samtidig var der i tiden en større vilje til at kaste sig ud i opdyrkning af de mere marginale jorder. Det gav plads til mange nye mindre landbrug. Politiske initiativer, herunder Lensaflysningen i 1919, initierede desuden en strøm af nye husmandsbrug. *Smålandbrug og husmandsbebyggelser* findes typisk på de mere marginale jorder. I tiden efter Anden Verdenskrig er mange af disse små ejendomme blevet tilplantet med (små)skove. I det omfang der i dag dyrkes landbrug vil det typisk være fritidslandbrug.

Temaet *Indvundet land.shp* indeholder en registrering af søer og moser som er indvundet i tiden efter 1682.

Wordfilen *Det indvundne land* indeholder en gennemgang af nogle af de østlige indvundne områder i kommunen.

Historisk landskab

Det historiske landskab er en bredt favnende kategori der omfatter landskaber med et markant og bevaringsværdigt indhold af spor fra en eller flere historiske perioder. Det kan være et landskab med særlig mange og markant beliggende bronzealderhøje oven for Sivested eller det kan være et landsbyejlerlav med mange eller forskelligartede spor af tiden omkring udskiftningen. Næsten alle herregårdslandskaberne er udpeget som historiske landskaber.

Temaet *Historiske agerstrukturer.shp* registrerer de vigtigste lokaliteter med spor af det historiske agerbrug (jernalderagre, højryggede agre, fredskovsinddigninger m.m.)

Temaet *Skovarvsareal (Laursen).shp* viser i hvilke skove Jesper Laursen har registreret forhistoriske og historiske spor, således som de er beskrevet i hans bog "Historien i skoven", 1994.

Marint forland

Det marine forland er alle de områder der i Stenalderen var dækket af hav. De marine forlandsområder findes naturligvis primært langs den nuværende kyst, men man kan også træffe på marine forlandsområder inde midt på Djursland fx i Elløv Enge og Korup Sø. Nogle steder er det marine forland opdyrket, andre steder græsses det og atter andre steder ligger det som (rørskovsbevokset) natur.

Hvor det marine forland på afgørende vis har ændret karakter, fx gennem sommerhusbebyggelse, er området registreret som fritidslandskab.

Temaet *Stenalderkystlinjen5meter.shp* viser, som titlen antyder, hvor stenalderkystlinjen da Stenalderhavet var på sit højeste.

Skovtilplantet land

Skoven, som vi kender den i dag, med sirligt plantede rækker af løv- eller nåletræ og markerede skovbryn, er et resultat af Fredskovsforordningen af 1805. Her blev det bl.a. pålagt skovejere at inddige skovene for at sikre dem mod nedbidning.

Skovrejsning har også været et redskab mod sandflugt, som i perioder af historien har hærget de lette jorder på Djursland og omkring 1900 blev det populært for jagtinteresserede velhavere at rejse store plantager på dårlig (og billig) jord på jyske heder, de såkaldte "grosserplantager". I mellemkrigstiden og især i efterkrigstiden har offentlige tilskudsordninger tilskyndet til skovrejsning på selv små ejendommes dårligste jorder. Senest har ønsket om "bynær natur" foranlediget en del statslig skovrejsning.

Skovområderne, som bl.a. dominerer en betydelig del af Tirstrup Hedeslette, er således et produkt af meget andet end forstmæssige interesser.

For at kunne kortlægge skovområdernes udbredelse på Djursland er skovhistorien registreret gennem en række temaer, således *Skove_1682.shp* og *Sandflugtsskov.shp*, der begge er temaer omkring en bestemt historisk tid.

For nyere tid foreligger *1870_skovtilvækst.shp*, *1900_skovtilvækst.shp*, *1926_skovtilvækst.shp*. Hertil kan lægges kommunens aktuelle registrering af skovområder (og negative skovrejsningsormåder).

Ådalslandskab

Temaet ådalslandskaberne er knyttet til de dybt nedskårne vandløbsdale på moræneplateauerne. Det drejer sig om Skader ådal, Rosenholm ådal og ådalene på moræneplateauet nord for Tirstrup Hedeslette.

Fritidslandskab

Fritidslandskabet, som er overordentlig relevant for store dele af Syddjurs kyststrækning, omfatter først og fremmest de mange sommerhusområder langs kysten. Visse sommerhusområder, fx i bunden af Kalø Vig, er skarpt afgrænset og adskilt i forhold til det omgivne landskab, mens de andre steder, fx på den sydlige del af Helgenæs og syd for Ebeltoft by, efterlader enklaver og områder som så at sige kun kan ligge tilbage som opland til sommerhusområdet, der derfor bliver større end de bebyggede sommerhusområder.

Til fritidslandskabet regnes også dyreparker og forlystelsesparker som Djurs Sommerland. Djurs Sommerland fungerer uden det omgivne land og er så at sige pakket ind af høj nåleskov.

Anderledes forholder det sig med golfbaneanlæggene, hvor landskabsoplevelsen – også den der ligger ud over baneanlægget – spiller en væsentlig rolle for den samlede oplevelse.

Byområde

Temaet omfatter kun Rønne by og Ebeltoft by. Begge områder er her at betragte som "hvide pletter" på landkortet da de kun indirekte indgår i temaet landskab.

Lufthavn

Er her naturligvis Aarhus Airport eller Tirstrup, som lufthavnen hedder i mere daglig tale. Den falde hedeslette var en oplagt lokalitet for en lufthavn, men placeringen skyldes imidlertid nok så meget det tyske luftvåbens behov for gode forbindelser til Norge under Anden Verdenskrig.

Råstoflandskab

Temaet angår det store graveområde vest for Glatved. Området rummer mange historiske spor fra tiden med grusgravning og kalkbrænding og der graves stadig i området.

Syddjurs Kommune er inddelt i 136 delområder, der fordeler sig på følgende:

- Større moderne landbrug 19
- Familiebrug og udflytningslandskab 20
- Smålandbrug og husmandsbebyggelser 13
- Historisk landskab 27
- Marint forland 20
- Skovtilplantet land 6
- Ådalslandskab 5
- Fritidslandskab 22
- Byområde 2
- Lufthavn 1
- Råstoflandskab 1

Til hver af de 136 delområder er der knyttet en beskrivelse med vægt på de landskabsmæssige og kulturhistoriske aspekter. Desuden vil beskrivelserne, hvor det er relevant, indeholde vurderinger af landskabet og kulturmiljøets **Karakter og sårbarhed, Vej- og stiforløb som i særlig grad giver mulighed for at opleve områdets landskabskarakter**, samt for nogle områders vedkommende udpegning af **Digeforløb med stor fortællerværdi og Oplevelsesrige ud- og indsigtspunkter i området**.

Tre eksempler på delområdebeskrivelser:

12. Søby

Naturgrundlag: Moræneplateau

Uroligt småbakked terræn hvis højeste punkt er Søby Høje o. 70 meter over havet.

Stort moderne landbrugsområde som mod nord lukkes af kommunegrænsen.

Området, der kan betegnes som værende af middel til stor skala, er præget af store markenheder i et dige-, hegns- og træløst åbent landskab. Især nord for Søby, hvor landskabet falder blødt ned mod Rigstrup og Mygind Skov er der en uforstyrret udsigt så langt øjet rækker.

Højgruppen Søby høje, der består af fire bronzealderhøje friholdt for bevoksning, udgør områdets mest markante og synligste landemærke. Højgruppen bør friholdes for enhver form for bygninger eller tekniske anlæg i form af master o.lign. som uvægerligt vil forstyrre højgruppens indiskutable status som områdets landemærke.

Karakter og sårbarhed

Landskabet, der er præget af moderne industrilandbrug, har en klar og stærk karakter og synes kun sårbart over for skovtilplantning, der vil forekomme fremmed for området.

Vejforløb med stor fortælleverdi – Hønebjergvej

Hønebjergvej fra Søby og nordpå giver et meget fint indtryk af Søby Højes betydning for landskabsoplevelsen og formidler på egen vis det monotone og "indholdsløse" moderne industrilandskab optimeret til produktion af byg og/eller raps.

Følger man Hønebjergvej videre ad Kragkærvej og Mellem Møllevej får man en god fornemmelse af hvordan landskabet falder blødt ned mod Rosenholm Å.

28. Ryomgård og Nimtofte ådale

Naturgrundlag: Moræneplateau

Større ådalssystem, der løber sammen i Nimtofte by. De to nord-sydgående hovedforgreninger, Ryomgård ådal og Nimtofte ådal, er eksempler på de skarpt nedskårne ådale, som kendetegner det sydlige område af det norddjurske moræneplateau. Ådalen, hvor igennem Sorte Å løber, må også regnes til ådalssystemet.

Ådalene er fremkommet som følge af massiv afstrømning fra dødisområderne mod nord dvs fra hede- og moseområderne på vandskellet ned over Norddjursland fra Ramten og Dystrup søerne mod øst over Fuglsø Mose, Løvenholmskovenes moseområder, Stadsborg Mose til Brunmose mod vest.

Ryomgård ådal er den bredeste af de to hovedforgreninger med en flad og fugtig dalbund på op til 300 meters bredde. Dalbunden tjener til græsning og høslet. Det er muligt fordi åen er lagt i et retlinet forløb ned gennem ådalen og fordi området i øvrigt drænes. I bunden af ådalen ligger den betydelige Vallum Sø.

Da man i begyndelsen af 1900-tallet anlagte Gjerrildbanen blev sporet lagt op gennem Ryomgård ådal. Sporet blev for en årrække siden genåbnet som en del af Gjerrildbanestien.

Nimtofte ådal er smallere og mindre tilgængelig end Ryomgård ådal. Den mindre vej Skalhøjvej på overgangen mellem de træbevoksede vestlige skrænter og ådalsbunden er adgangsvej for en række ældre og mindre gårde i ådalen. Umiddelbart før Nimtofte "knækker" vejen og bliver til en vej uden navn.

Mens Ryomgård ådal er uden bebyggelse i det centrale ådalforløb ligger der 4-5 gårde op gennem Nimtofte ådal.

Karakter og sårbarhed

De to ådalsområder Ryomgård ådal og Nimtofte ådal har forskellighederne til trods store landskabelige herlighedsværdier.

Ryomgård ådal med Vallum Sø tjener som bynært rekreativt område for Ryomgårds befolkning og desuden som regional vandresti (Gjerrildbanestien) mens Nimtofte ådal lever en mere anonym tilværelse som landbrugsområde.

36. Stavsøre

Naturgrundlag: Marint forland

Det marine forlandsområde Stavsøre omfatter et større strandengsområde med mindre områder med strandrørsump. Området ligger på nordsiden af Helgenæs ud mod Begtrup Vig. Den nordvendte øst-vestgående kyst kan fremvise et gammelt krumoddesystem, der mod øst har lukket sig om en mindre lagunesø.

Langs selve kysten ligger en høj strandvold under nedbrydning og inde bag denne flere gamle tydeligt synlige strandvolde eller gamle krumoddedannelser.

Mod vest afsluttes det marine forlandsområde af en markant delvis åben morænebakke.

Karakter og sårbarhed

Området, der umiddelbart fremtræder som gamle strandengsområder med en meget stenet kyststrækning rummer en artsrig flora med sjældne og meget sjældne planter bl.a. Salep-Gøgeurt.

Området er privatejet og adgangen begrænset til en enkelt markvej der typisk benyttes af sommerhusgæsterne i det nærliggende sommerhusområde men ellers ikke af ret mange besøgende. Senest er der blevet etableret en primitiv overnatningsplads i området

Vej- og stiforløb som i særlig grad giver mulighed for at opleve områdets landskabskarakter

Adgangen til området sker ad en mindre markvej og ellers ad kysten.

Oplevelsesrige ud- og indsigtspunkter i området:

Fra vejen Vigen har man en god udsigt over området og Begtrup Vig

Landskabsforvaltning

Temaerne *Landskabsdannelse og naturgrundlag* samt *Landskabstyper og landskabsudnyttelse* udgør grundlaget for det sammenarbejdede tema *landskabstyper*, hvis 136 delområder er tekstmæssigt beskrevet for så vidt angår det landskabelige og kulturhistoriske indhold samt, hvor det er aktuelt, desuden med beskrivelse af *Karakter og sårbarhed, Vej- og stiforløb som i særlig grad*

giver mulighed for at opleve områdets landskabskarakter, samt for nogle områders vedkommende udpegning af Digeforløb med stor fortællerværdi og Oplevelsesrige ud- og indsigtspunkter i området.

Hertil kan man nu føje det strengt geologiske tema *geologiske interesseområder* og det overvejende landskabsæstetisk funderede tema *særlig landskabelige interesser* fra det hedengangne Århus Amt. Syddjurs Kommune bør være i besiddelse af begge temaer med tilhørende beskrivelser.

Eksempel 12. Søby

Søby-området er ikke omfattet af geologiske interesseområder og i den amtslige landskabsvurdering hedder det om den nordlige del af området:

LANDSKABELIG VURDERING	
Kort nr.:	17
Område nr.:	17.05A
Kommune:	Rosenholm
Stedsangivelse:	Område nord for Søby.
Beskrivelse:	Mindre men ret kuperet bakkelandskab med enkelte vandhuller i lavninger. Vegetationen består af åbne dyrkede marker og af et mindre areal mod mose omkring vandhul. På bakketop koncentration af gravhøje.
Vurdering:	Landskab af stor interesse.
Begrundelse:	Ret kuperet bakkeparti med en meget synlig og smuk beliggende koncentration af gravhøje på bakketop.
Andet:	§ 3arealer. Skovrejsning uønsket omkring bakketop med gravhøje.

Det er stort set identisk med beskrivelse og vurdering i det sammenarbejdede tema *landskabstyper*.

For en yderligere nærlæsning af området kan *højdekurver* og *bebyggelse* inddrages med henblik på en nærmere vurdering af landskabsrummet og bebyggelsens beliggenhed og fremtræden i landskabet.

Evt. fotos fra området bør endvidere inddrages jf. temaet *Billedtema.shp*.

Landskabsoplevelse og landskabsstrøg

Oplevelsen af landskabet er vanskelig at sættes på form, men man kan dog kortlægge og fremhæve nogle af de vigtigste linjeforløb og rumskabende elementer, som understøtter læsningen af landskabet. Hertil kan man føje gode og fortællende landskabsfotos.

Til de vigtigste linjeforløb i landskabet hører:

Vejforløb, som i særlig grad markerer landskabskonturerne

Digeforløb med stor fortælleverdi

Levende hegn (der i sig selv fortæller historie)

Stenalderkystskrænter

El-ledninger

Rækker af vindmøller

Hvide hestehegn

Vejforløb med stor fortælleverdi.shp, Digeforløb med stor fortælleverdi.shp og Markante og oplevelsesrige stenalderkystskrænter.shp registrerer udvalgte linjeforløb og rumskabende elementer i landskabet.

Det samme gør temaerne *Markant rumskabende rand_polyline.shp*, *Markant udsigtslinje_polyline.shp* samt *Markant udsigtspunkt_point.shp* og *Markant teknisk_anlaeg_point.shp*. Disse fire temaer er (ubearbejdet) hentet fra en tidligere landskabskarakterkortlægning.

Begrebet landskabsstrøg har været anvendt i forbindelse med en landskabskarakterkortlægning af Nationalpark Mols Bjerger, hvor begrebet blev anvendt i sin oprindelige betydning som forbindelsesstrøg i landskabet mellem særlige oplevelsesrige områder og kysten.

Begrebet har også været anvendt i forbindelse med en landskabsanalyse af landskab og kulturhistorie mellem motortrafikvejen og Kalø Vig. Her blev begrebet anvendt i en bredere betydning om

sammenhængende landskabsforløb med et markante geologisk, landskabsmæssigt, natur- og kulturhistorisk indhold.

Landskabsstrøg forudsætter tilgængelighed og med det in mente vil en række af de gamle længere vejforløb berettige til betegnelsen landskabsstrøg.

Kulturhistorie & Landskab

Oktober 2012